

Ferdinandy György

Találkozások a Vörösmarty téren

Ünnepi Könyvhét, 2013

Régebben, ha jól emlékszem, az Ünnepi Könyvhetet valamelyik nagy érdeklődéssel várt vagy nagy port felvert kiadványa fémjelezte. Egy fiatal géniusz jelentkezése vagy egy idős mester hatyúdála. Az elmúlt években – nekem úgy tűnik – egyre gyakrabban csak arra emlékszünk, hogy június első hetére kisüt-e a nap vagy elveri-e az eső a könyvhetet.

Idén, 2013-ban, a Duna minden rekordot megdöntő áradása tette emlékezetesé ezeket a napokat. Még a Magyar Napló hajókirándulása – Hajózzon a magyar irodalommal! – is elmaradt. A gőzös nem fért volna át a Margit híd alatt.

A helyszíuke jellemezte a Vörösmarty teret is, ahol hivatalosan három és félszáz kötetet állított ki kis híján száz könyvkiadó. Hivatalosan, mert – akárki összeszámolhatta – a téren 2013 kínálata a prospektusban feltüntetett írárok többszöröse lett.

Nem céloz e dúsgazdag termés bemutatása. Ezt már nálam nagyobb szakértelemmel és sokkal szellemesebben elvégezte sajtótájékoztatóján Tarján Tamás. Hogy kikről ejtek hát szót az itt következőkben? Mondhatnám úgy is, hogy azokról, akik felkerestek standomon és odaajándékozták nekem szépen dedikált könyveiket.

De ez csak félig lenne igaz. Híven szokásomhoz, azokat veszem sorra idén is, akikről a sajtó – a hírverés – megfeledezett. És akik még így is, ismeretlenül is, mondanak valami lényegeset. Számomra ezek a találkozások jelentik az ideit, 2013-as Ünnepi Könyvhetet.

*

A hozzám hasonlók számára tehát az ideit könyvhét is elsősorban találkozásokból áll. Megöleli egymást – vagy gúnyosan egymásra vigyorog – a sok grafomán, aki év közben, dolgozószobájában veri az írógépet (vagy rója a sorokat).

De lássuk a részleteket! A színpadon – mindjárt Háty Jancsi bravúros megnyitóbeszéde után – egy Haas György nevű aggastyánnal beszélget a Magyar Rádió munkatársa, Kulcsár Katalin.

Megnézem magamnak: idestova három évtizede ismertem én is egy Haas György nevű bécsi fiút. Ő kíséretet a magyar határra, amikor egy idegenbeszadkt még nem kapott az országba beutazó vízumot.

Nehéz sorsú ember volt, könyvben utazott, és napjában többször is rohant haza magatehetetlen, *sclerosisos* feleségéhez, akit egyedül gondozott. Ez volt szegény apám betegsége is, minket, kettőnket az irodalmon kívül ez a *sclerosis multiplex* is összehozott.

A barátságunkból végül is semmi se lett. Amikor először hazalátogattam (kaptam a saját hazámba egy kéthetes turistavízumot), Haas Gyurka a bécsi emigráció fórumaiban hazaárulónak nevezett.

Bántott, de nem haragudtam érte. Időközben kiderült, hogy a nagybeteg asszony ügynök volt, egy tartótisztnek mondta tollba a férjétől szerzett értesüléseket. Elváltak, bécsi társam egyedül élt, amíg nemrégén ő is hazaköltözött.

És most itt, a színpadon, ez a töpörödött öregember, akit Kovács Imréről, a parasztpárti politikusról faggat Kulcsár Katalin (Püski Kiadó, 2012, Budapest). De ez itt már egy másik témakör. Haas György két és félszáz oldalas irata élvezhetetlen. Nehézkes, közhelyes, de legfőképpen: magyartalan. Gyakran még a szórend is hibás. Az egyeztetésekről nem is beszélve. Az „egy-egy beszélgetésünk”-hez hasonló gyöngyszemekből több is található minden oldalon.

Azután, a tartalom! Ugy, mint anno engem, a szerző Kovács Imrét is lekísérgette a határra. Menet közben kiderült, hogy mi mindent művelt amerikai emigrációja alatt ez a „tisztá lelkű és szívű” magyar politikus.

Például egy újabb háború szükségességéről próbálta meggyőzni az amerikai politikusokat. (Mi itthon éppen azokban az időkben ünnepeltük az újjáépült Lánchidat...)

Én ma úgy mondanám: fantaszta volt, életidegen. Megszállott. A parasztságtól várta a felemelkedést? Parasztok ma már sehol sincsenek!

Ide tartozik, felidézem egy Kovács Imrével kapcsolatos emlékemet. 1968-ban a müncheni Új Látóhatár, a magyar emigráció legfontosabb fóruma, irodalmi pályázatot hirdetett. Novella kategóriában a zsűri az első díjat András Sándor írónak ítélte. Ezt a döntést támadta meg egy hosszú, felháborodott olvasói levélben a parasztpárti politikus. És ehhez a levélhez fűztem észrevételeimet.

András Sándor hőse egy Kaliforniában kallódó ötvenhatos, aki – ha jól emlékszem – kiábrándult és kábítószeres. Kovács Imre „szemétdombnak” nevezi András írását, és kétségbe vonja jogát a nyomdafestékhez. „Az amerikai magyar lapokban – írja – hetente olvashatni gyászjelentéseket magyar fiúk hősi haláláról Vietnamban.” (1968 a gyarmati háborúk ideje.) „A fényképekről – folytatja Kovács – tiszta arccal, nemes tekintettel néznek vissza ránk: 1956-ban még Budapest utcáin harcoltak, ’66-ban vagy ’68-ban a forró, gőzölgő dzsungelekben – *ugyanazért az eszméért.*” (Tény, hogy az USA-ba menekült 1956-os fiatalokat besorozta az amerikai hadsereg.)

„Azt hiszem, itt van elásva a kutya! – folytattam ezt a réges-régi válaszlevelet – tőlem a következetesség, a becsület ezt követeli: ha kiállunk egy kis nép függetlenségéért 1956-ban, Budapesten, ugyanezt tegyük 1968-ban is, bárhol éljünk is a világban, még akkor is, ha a kis nép neve történetesen nem Magyarország. Ha elhagytuk hazánkat 1956-ban többek között azért, hogy többé senki se vonhassa kétségbe jogunkat a szabad önkifejezéshez, akkor a nagyvilágban szétszóródva is ragaszkodjunk ehhez, még akkor is, ha annak, aki kétségbe vonja jogunkat irodalmi díjakhoz, megjelenéshez, aki szemétdombnak titulálja gondolatainkat, történetesen nem Zsdánov a neve.”

Befejezésül javasoltam Kovács Imrének, hogy tanulja meg a demokrácia játékszabályait. A toleranciát. A civilizált, a kulturált hangnemet.

Hát csak így. Írásomat nem közölték. Meg kellett tanulnom, hogy a politika olyasmint vár el az irodalomtól, amit az nyújtani – nem köteles.

Ami Haas Gyurit illeti: kezét fogtunk ott, a Vörösmarty téren. Erre, a megbékélésre is jó alkalmat adnak a Könyvhetek.

*

Várady Tibor könyve (*Napló, 1–2.*) is messziről érkezett. A több mint félezer oldalas szép, gondos munka az újvidéki Forum Kiadót dicséri. A szerző, a budapesti Közép-európai Egyetem tanára, nagyapja jegyzeteit adja közre. Várady Imre a Torontál megyei Nagybecskereken élt, a szomszédságunkban, és mégis, milyen messzire!

„Az országok és rendszerek váltakozása ott van a történelemkönyvekben” – írja a szerző. „A történelmet – így vagy úgy – megtanuljuk. Feledésbe megy azonban az élet... nemigen van már Nagybecskereken, aki továbbadja, fenntartja a német, a zsidó, vagy akár a magyar mindennapok emlékeit.”

A *Napló* nem szépirodalmi mű. „De mivel a lejegyzett eseményekre, szokásokra, körülményekre már egy évszázad kérge rakódott, a betekintés mégis a felfedezés izalmát hozza.” A szerző megpróbál az objektivitás talaján maradni. De hát ez a múlt a mi világunk volt. Tárgyilagos bemutatása ma is nehéz.

Első fejezeteiben Várady Imre még bujdosó, 1848-as honvédekről tesz említést. Halála előtt pedig már a Szabad Európa Rádió híradásaiból követi 1956 utóregzéseit. Közben apró, már-már banális események követik egymást (pl. hogy egy-egy családi esemény alkalmából kik és hányan keresték fel őt).

A felfedezés izgalma – akármilyen hihetetlen – így is megmarad. Amikor letesszük ezt a rendhagyó munkát, mindnyájan egy kicsit nagybecskerekiek vagyunk.

*

Gyerekkorunkban vicces bácsiknak neveztük a bohókás öregurakat, akik barackot nyomtak a fejünkre és megkérdezték, „hogyan ityeg a fityeg?”. Hát ilyen vicces bácsik bőven akadnak a Vörösmarty tér forgatagában, ahol néhány író körül joviális különcök élvezik az Ünnepi Könyvhetet.

Első látásra György Réti is közéjük tartozik. Két stand között felállított apró asztalánál árulja saját kiadásában megjelent négy, igen, négynyelvű füzetét, a százoldalas „*Négy bogliascói találkozó*” című díszes, a szerző fényképeivel gazdagon illusztrált albumot.

Hogy mennyiért, azt nem árulja el, amikor megmondom neki, hogy a cekke-remben cipelt könyvekről legfeljebb írni szoktam: pénzt nem adok. Az utolsó oldalra odaírja, hogy ez a negyvenedik kötet, amit eladott, majd úgy dedikálja, hogy a szerző „PhD. György Réti, gmail, chairman of soc. Italung.” (sic)

A füzetben található „Rövid információk” elárulják, hogy Réti 1938-ban született, diplomata, történész és közíró. Tanulmányait a moszkvai diplomáciai főiskolán végezte, majd 1962 és 1999 között a magyar Külügyminisztérium munkatársa, szolgálati helyei Peking, Saigon, Tirana és Róma. 1991-ben Brianza-díjat nyert (van-e, aki e kitüntetést nem ismeri?) – „*Kádár és Valiani, két fiumei fiú és az 1956-os forradalom*” című, ugyancsak hely és kiadó megjelölése nélküli könyvével. Azt, hogy a Nobel-díj

várományosa, az olvasó csak később tudja meg. Diplomáciai karrierjét saját bevallása szerint „nem egészen önkéntesen” fejezte be, hatvankét évesen.

Tévedne, aki ezek után irodalmi mércével mérhető műre számítana. De tévedne az is, aki elviccelné vicces bácsink írását, miután felsorolta száz oldalon át hogy ityeg a fityeg.

A négy találkozó ugyanis arról szól, hogy földi pályafutása vége felé hogyan találja meg az élet értelmét egy ember, Itáliában, egy paradicsomi szigeten. A négy történet a barátságról beszél, szereplői egy orosz költő és egy Pulitzer-díjas amerikai, a szerző öreg tanárnője, és végül, de nem utolsósorban a tenger, ez a legnagyobb, kis híján halálos szerelem.

Ezért a befejezésért elnézi az olvasó a körítést. Ha ért a négy nyelv valamelyikén, talán még el is olvassa a képekhez mellékelte érzelmes szöveget.

*

Ha már a vicces bácsiknál tartunk, van egy másik könyvem, ami ugyancsak ide kívánczik. (Szörényi László: „Éljen Kun Béla! Susy nimfomán”, Kortárs Kiadó, 2012, Budapest). A szokatlan címről csak annyit, hogy a római magyar nagykövetséggel szembeni falon található ez a különös felirat.

Könyvről így ír Szörényi László, a nagykövet: „Egyszer, a követség melletti szálloda szemetesében találtam egy harmincas évekből való kidobott könyvet, amelynek ilyesfajta címe volt: *A nevető diplomata*. Ebben az író – volt hivatásos diplomata – szórakoztató rémtörténetek sorozatában idézte fel pályája emlékeit. Gondoltam, erre talán vállalkozhatom én is. Összeírtam több száz emléktöredéket, hívó szavakat. Ezekből szeretnék most átnyújtani egy csokrot.”

Hát, mondjam-e? A vállalkozást siker koronázta. Szörényi félszáz szösszenetén – ha bele nem fárad – halálra röhögheti magát az olvasó. És ez nem minden! „Még vannak megíratlan céduláim!” – fenyegetőzik a jó humorú nagykövet.

*

Egy ilyen felsorolásban az ember tapintatosan kikerüli a standokon nyüzsgő, nyomuló dilettánsokat. Három és félszáz színvonalas betűvetője – mondanom se kell – nincsen ennek az aprócska hazának. A mi ünnepi kiadványaink jelentős hányada nem irodalom. Ne áltassuk magunkat! Nem géniuszok népesítik be öt napon át a Vörösmarty teret!

Ami engem illet, én szeretem a dilettánsokat. Csodálom lelkesedésüket, buzgalmukat. Nem ritkák közöttük a művelt, érzékeny, az olvasó emberek. Meg merem kockáztatni, hogy az ő elszánt, makacs igyekezetükre épül minden – hogyan is mondjam – magasabb, igényesebb irodalom.

Elviselhetetlenné csak akkor válik egyik-másikuk, ha félreérti jóindulatomat. Ha erőszakoskodni kezd. Mert ilyen is van. Megértem íróársaimat, akik messzire elkerülik a dilettánsokat.

*

Itt, a Vörösmarty téren évről évre felbukannak a régiek. Egy barát a szigetvilágból, egy nyolcvanas, hirtelenszöke asszony, óvodáskorunkban voltunk egymásba – reménytelenül – szerelmesek.

Ezt a mosolygós szemű, velem egykorú férfit ma látom először. Orvos, valaha könyve jelent meg, én írtam róla először – mondja. A könyv – ez is eszembe jut – néhány idős, holokausztot túlélő orvos találkozása. Írója bízik benne, hogy egyszer el fognak tűnni a származási és vallási előítéletek, amelyek tönkretették nemzedéke életét.

Vajon hogyan látja a világot most, kilencvenévesen? Nem árulja el. Szomorúan mosolyog, rövidke, féloldalas írást tesz elém. A holokauszt a túlélők életét is kettétörte. Ezt írja le, újra meg újra, állhatatosan, következetesen.

Kádár Pál írása: *Amíg a ciklon-b elvégzi dolgát.*

„Auschwitzban hagytuk el a vagonokat. Talán 14-16 órát töltöttünk ott, mialatt emberből átalakítottak *heftlinggé*, és olyan jelekkel láttak el, amelyek felismerhetővé tették ezt a változást.

Mi is láttuk a kéményt és az épületeket. Azt hittük, hogy ott gyár van. De nem sejtettük, hogy milyen. Csak később, már a munkalágerben tudtuk meg, hogy amit láttunk, valóban gyár: halálgyár.

Én akkor már nem tudtam semmit a szüleimről. Ők csak két vagy három hónappal később *utaztak* ide. Anyámat már a rámpáról a *gyárba* küldték. Apámat talán öt-hat héttel később. Ő már tudhatta, mit gyártanak ott. A helyet tusolónak nevezték, és a belépés előtt meztelenre vetkőztették őket, ahogy ez tisztálkodás előtt elvárható. Bementek a *fürdőházba*, látták a zuhanyrózsákat. Az ajtó becsukódott mögöttük. Légmentesen.

A tusrózsákon át nem víz, hanem homokszerű szemcsék hullottak a *fürdőzőkre*. Valami furcsa, kesernyés illat kezdett terjengeni.

Apám, az orvos tudta, hogy mi ez az illat, és azt is, hogy mit hoz magával. Az öntudat ebben az *illatban* csupán néhány másodpercig működött, aztán már csak valami homályba vesző álmok következtek. Miért ne hihetnénk azoknak, akik a klinikai halálból visszatérve ilyesmiről számoltak be?

Ebben az állapotban apám talán még felismerhette már elveszettnek hitt három fiát: a tehetséges és sármos idősebbet, a kissé visszahúzódó, gátlásos középsőt és a lélekben, vágyaiban és külsejében rá leginkább hasonló legfiatalabbat. Talán kívánt volna nekik valamit, de már nem volt rá idő. Lehet, hogy az ő születésekor meghalt anyja, és talán elborult agyú apjának szomorú arca is felködlött előtte. A falu, az otthon, a sok gyerek, akit a világra segített? Aligha. Erre már nem maradt idő.

Eljött a nagy fehérség, a semmi. Beleolvadt ebbe a nagy fehérségbe. A semmi-be. A ciklon-b elvégezte dolgát.”

Hát csak így. Az ilyen találkozások teszik számomra emlékezetessé a könyvhetet. Az idén, két nagy eső között, néha kisütött a Vörösmarty téren a nap.

*

Az év novellái, Magyar Napló, válogatta és szerkesztette Kontra Ferenc.

Ha mesterem, Tarján Tamás módszerét próbálnám követni (ő 345 könyvet ismertetett a PiM-ben másfél óra alatt), azt mondanám, hogy ez az évről évre megjelenő csinos kis antológia jól kiegészíti a Magvető Körképeit. Szerkesztője idén huszonnyolc íróat vonultat fel, jobbára alig ismert neveket (talán azért, mert a szereplők egyharmada – határainkon kívüli).

Dicséretes vállalkozás, tudjuk jól, hogy azoknak, akik nem a székesfővárosban élnek, mint mondják: *kánonba kerülni* egyre nehezebb. Vannak persze ismertebb írók is a kötetben. Kitűnik példának okáért Majoros Sándor, Szentmártoni János vagy Csender Levente szövege. Vagy az olyan nőírók, mint Tóth Krisztina és Mirtse Zsuzsa.

Egy szó mint száz: érdemes elolvasni ezt a háromszáz oldalas, sokszínű kötetet.

*

Csender Leventét eddig úgy ismertük, mint Erdély krónikását, aki humorral és költészettel átítatott történetekben írja le a távoli szülőföld hétköznapjait.

Új kötetében (*Murokszedők, novellák*, Magyar Napló, 2013) az író az anyaország feltérképezésébe kezd. Megtudjuk, hogyan lát minket, „hazaszakadtakat” egy olyan nemzedéktársunk, aki nem „messziről jött idegen”, és mégis új, megdöbbentő dolgokat tud rólunk mondani.

Az elbeszélő hol egy régi per vádlottjait próbálja felkeresni (későn, mert az ártatlanul elítéltek már nem élnek), hol egy szegény sorsú családon próbál (eredménytelenül) segíteni.

Remény? Reménytelenség? „Estefelé a szomszédasszonnyal teniszezünk. Megcsörget, kimegyünk és a kerítés fölött adogatunk. Konyakot. Át meg vissza. Teli át, üresen vissza. Nagy meccseket játszunk.”

Sírjunk? Nevezzünk? Csender csendes humora. Mindez olvasmányosan, élvezetesen.

*

Kocsis Csaba, a berettyóújfalusi énekmondó ezúttal szűkebb hazája, Biharország elfeledett hősről, Kádár vitézről énekel (*Kádár vitéz útja*, Magyar Napló, Budapest, 2013). A török hódoltság idejéből ránk maradt mondát hitelesen és igényesen dolgozza fel úgy, hogy az minden mai olvasó, felnőtt és gyerek számára tanulságos és érdekes.

Elgondolkozhatunk, hogy mi, más népektől eltérően, miért csak ilyen ritkán dolgozzuk fel a Kádár vitézéhez hasonló életeket. Egy-egy ilyen helytörténeti hagyomány történelmi tudatunk értékes része lehet.

„Ha felnőttél – köti egy kislány lelkére a szerző –, fiadnak és unokádnak is mutasd meg ezt a sírt!” Kocsis Csaba megfogadta a jó tanácsot. Kádár vitéz Bakonszeg határában található sírjánál a helybeliek évről évre megemlékezést tartanak.

*

Az itt következő három szöveggyűjteményt mindhárom szerző más és más műfajba sorolja. Tarján Tamás két tucat recenziója „olvasásírás” – nyilván a meg lehetőségen elcsépelte „olvasónapló” helyett (*Szemmagasságban*, Pont Kiadó, 2013, Budapest). A könyv szinte hiánytalanul felsorolja a múlt évszázad meghatározó irodalmi jelenségeit.

Folytatásuk Erős Kinga mai pályatársakat felsorakoztató esszégyűjteménye lehetne (*A belső szobához*, Orpheusz Kiadó, Budapest, 2013). Ő ezeket a recenziókat *felfedezéseknek* titulálja.

Végül Tóth Erzsébet a magyar társadalom betegségeiről ír (*Hidegbéke*, Nap Kiadó, Budapest, 2013), és hatvan – igen, hatvan! – nekiveselkedését kisprózának nevezi.

Tarján Tamás írásai közül számomra különösen fontosak a Weöresről, Mátyásról, Lázár Ervinről, Örkényről, Hubay Miklósról szóló fejezetek. Őket a sors ajándékként személyesen is megismerhettem vadnyugati kallódásom éve alatt. De megismerhető ebből a gyűjteményből az elmúlt évszázad második felének java magyar irodalma. Legfeljebb azt hiányolhatja belőle az akadémikus, ami mai (szűk) határainkon kívül született.

Erős Kinga a fiatal nemzedék figyelemre méltó kritikusa. Számára – saját bevallása szerint – az értő olvasás egyszerre imádság és felfedező expedíció. Nagy erénye, hogy kortárs irodalmunknak azt a szegmensét vizsgálja, amelyről alig vesz tudomást az irodalmi (köz)tudat.

Igy kerül sorra ebben a csinos kötetben Szabó T. Anna és Grecsó Krisztián után Szentmártoni János és Vincze Ferenc. Tormay Cecile útirajzai „még a ma olvasójának is jó szolgálatot tehetnek”. Útikalauzként, természetesen.

Mondjuk meg azt is, hogy a honi gyakorlattól eltérően Erős Kinga recenziói *kritikák*. Ha kell, elmarasztalja az ismertett műveket. Már csak ezért a szuverén hozzáállásért is érdemes fellapozni „a belső szobához” (az ima színhelyéhez) mindvégig hű kötetet.

Tóth Erzsébet, a költő kisprózája harapásnyi friss levegő. Talán, mert nem irodalomcentrikus: életszaga van. A „Hidegbéke” – ki ne értené! – a hidegháború mai változata. A szerző a rendszerváltásnak nevezett folyamat sikertelenségét járja körbe. Úgy érzi, hogy a második világháború után már elkezdődött a harmadik.

„Az író – idézem – minden erejét, tehetségét műveiben igyekszik összegezni... mindazonáltal vannak helyzetek, amelyek közvetlenebb megszólalást igényelnek tőle.” Így született meg ez a publicisztika.

Többsége felháborodás szülte szösszenet. Hogy az olvasó egyetért velük vagy sem, majdnem lényegtelen. A lényeg: vitára, együttgondolkodásra készít valamennyi. Azt a szellemi közéletet helyettesíti, ami itt, nálunk tönkrement. Szóval, valahogyan így kellene. Keményen, szemtől szembe. Szenvedélyesen. A költőtől, lám, ma is tanulni lehet!

*

Nem tudom, „kánonba került” írókollégáim körbejárják-e a Vörösmarty teret. Engem érdekelnek azok a kis kiadók standján ücsörgő társaim is, akiket a dedikálások félhivatalos listáin meg sem említenek. Melléjük mindig árválkodik egy üres szék – számomra ez sem megvetendő! –, és velük, az ismeretlenekkel, két vevő között még társalogni is lehet.

Igaz, a „nagyok” asztalánál is évről évre rövidülnek a sorok. De mögöttük mindig ott sürgölődik a *marketing*: (valaki, aki kihúzza alólad a székedet).

Vannak persze kivételek. A Kalligram standján példának okáért a párizsi Kende Péter dedikál. Egy réges-régi társ, akit nem láttam már – kiszámolom – harmincöt éve. Akkor, hetvennyolc nyarán, a Magyar Füzetek nyomdásza

voltam. Burgundiában éltem, a francia tanyán. A munkát Kende Péter és Méray Tibor szerezte nekem, emlékszem, milyen jóízűen megmosolyogtuk a nyomda tulajdonosát, Michot urat, aki egy meglehetősen szélsőséges társaságba paterolta volna a magyar ötvenhatot.

„Gyuri, tulajdonképpen Tőled kaptam ezt a könyvet. Most visszaadom Neked kinyomva. S mindketten könnyesen emlékezünk Michot úrra.” Akkor, 1978 júliusában, a Magyar Füzetek első példányát Kende így dedikálta nekem. A szerény (ámde hibátlan) kiadványt ma is féltve őrzöm. Sok mindenre emlékeztet ez a kis füzet.

Visszatelepültem Galliába, innen a nyomdászság, ez a kétségbeesett kísérlet. Amikor a Füzetek első száma megjelent, Kende Péter vonatra ült a Gare de Lyonban, és meglátogatott. Már nem emlékszem, miről beszéltünk, de arra igen, hogy ránk esteledett ott a burgundi borok fővárosában. Én pedig meghívtam őt, hogy velünk éjszakázzon, a tanyán. Velünk, azám! Az erdő szélén minket senki se várt. A ház – kibelevve. Míg én a nyomdában szedtem a szöveget, feleségem elszállította a bútorokat. Az udvarban szipogva ácsorgott tízéves kisfiam.

Péter sosem volt érzelmes ember. Nem tudom, aznap este mit gondolhatott. Felütöttem hat tojást, borunk volt, a pincébe nem ment le a francia asszony. Valahogyan megaludtunk. Tudtuk mind a ketten, hogy a nyomdászságnak és a francia tanyának aznap este vége szakadt. Ősszel már újra odalent tanítottam a trópuson.

Most pedig itt, a Vörösmarty téren. Kende Péter nem sokat változott. Új könyvét (*A kommunizmus és a magyar társadalom*, Kalligram, Pozsony, 2013) dedikálja. Rám néz, mosolyog. „Gyurinak – írja –, aki mindezt még nyomdászként ismerte. De régen volt, talán igaz se volt!” Hát igen. Mi ketten tudunk valamit, amit itt a téren talán senki se tud.

Párizsi emigrációjában Kende Péter kommunista újságíróból a szabadelvű demokrácia híve lett. Életművének első kötete az, ami most megjelent. Utána – jelzi az előszó – még három nagy témakör következik. Az „államiság a kommunizmus után”, a „Nemzetek és népek Kelet-Közép-Európában” és a befejező, „Magyarság, zsidóság, Európa”.

Nem célom ismertetni ezt a munkát. Itt talán csak annyit: élvezettel fogja forgatni minden művelt olvasó. A tét: Magyarország beilleszkedése Európa szabad-ságelvű intézményrendszerébe, mindnyájunk szívügye.

Aki ismeri Kende Péter igényes, tárgyilagos elemzéseit, csak remélheti, hogy végére ér ennek a nagy ívű munkának. A maga módján: csendesen, jókedvűen.

*

Nincs nap, hogy ne állna meg előttem egy mosolygó ismeretlen. Engem nem nehéz felismerni, az asztalon előttem áll a fényképem és a nevem. Az én dolgom azonban nehezebb. A legtöbb esetben még a bemutatkozás sem segít, ha nem követi egy város vagy egy kontinens.

Jönnek olyanok is, akiket sose láttam. Idős barátok, akik már nem utaznak, maguk helyett heroldokat küldenek. Csak, hogy tudjam: élnek valahol a nagyvilágban, és ilyenkor, tavasszal, eszükbe jutnak a régiek.

Egy ilyen küldönc megállt előttem ma is. A levelet, amit átad, egy szomszéd kislány írta, Judit. Négy- vagy öt éves korunkban játszottunk utoljára együtt, a nagymamák rendezte budai gyerekzsúrokon.

Gyönyörű lányka volt, aranyszőke, kék szemű. A háború után kétszer, ha láttam. Egyszer, amikor kitelepítették őket, és nálunk próbálták elrejteni az értékeiket. Másodszor, buszos koromban. Judit húgával, Madeleine-nel szállt fel a kocsimra. Nem ismertek volna rám? Elegánsak voltak és illatosak. És hát a belvárosi hölgyek nem fixírozzák a buszkalauzokat.

Azután jött ötvenhat, a forradalom.

*

Gyula, a küldönc, Washingtonból érkezett. „Hetvennyolc évesek vagyunk – áll a levélben –, és egyre kevesebb az esélye annak, hogy még együtt játszunk. De jó lenne, ha fel tudánk venni a kapcsolatot. Gyuszi barátom megígérte, hogy beszerzi a könyveidet.”

A jó barát valóban beáll a sorba, és megveszi a legutolsót. Ad helyette ő is, cserébe, nem is egyet. Életük vége felé az idegenbeszakadtak megírják az életüket.

Gyula története ráadásul nem akármilyen. Ez a nyíregyházi diák a Harvardon tanul 1956 után. Közben (álnéven) a MEFESZ, a nyugati magyar diákmozgalom elnöke, majd harminc éven át a Világbank tanácsadója. Néhány írása még az Élet és Irodalomban is megjelent.

Őszintén szólva nem gondoltam rá, hogy elolvassam, amit írt. Azután valami – egy apró részlet – mégiscsak felkeltette az érdeklődésemet. Mert hát ki lehet ez a velem egykorú ember, akit álnéven küldenek át Genfbe az amerikaiak? Azokban az években még privilégiumnak számítottak a saját, becsületes nevűnkre kiállított menekültútlevelek! Azután ez az ajánlólevél! A Világbank tanácsadója jól megszervezte a dolgokat!

Hát igen. Ő szűrte ki az '56-os diákmozgalmakból a budapesti ügynököket. De hát, fontos-e mindez fél évszázad után? A genfi diákszövetségről még annak idején se tudtam sokat. Francia író lett belőlem, eszem ágában se volt emigráns gittegyletekben ragozni tovább 1956-ot.

Egyszer, igaz, levittek Genfbe a párizsiak. Ez még a Magyar Műhely hőskorában, talán 1961-ben lehetett. Emlékszem, felolvastam egy elbeszélést, amiben a hős nem akarja megcsókolni a hercegprímás gyűrűjét. Hallgatóim nyilván botrányosnak minősítették ezt a részletet, mert a közönség egy része felállt, és tüntetően távozott.

Hogy volt-e valami elnökféle a teremben? Nem tudom. De térjünk rá írónk három kötetére! Az első az emigráns magyar diákmozgalom története (*Tanulmányúton*, Occidental Press, Budapest, 1992). A mintegy hétezer magyar diáké, akiket Nyugatra sodort a forradalom. Az írás sorra veszi az emigráns lét állomásait. A perctől fogva, amikor ezek a kezdetben tanácstalan fiatalok ráébrednek arra, hogy „hivatásuk van”... a szabad Nyugaton. Értsd: a hidegháborúban.

Befejezésül a szerző felméri a végzett diákok pályafutását. Akik „nem képviselni, csak szolgálni akarták hazájukat és otthon maradt diáktársaikat”. Hasznos adatok, pontosan, élvezetesen.

Naplóját később, 1992-ben kezdi írni a szerző (*Jelző nélküli magyar*, Littera Nova Kiadó, 2008, Budapest). Krónika és kommentár, tizenöt év külső és belső történései, az utószót jegyző Pomogáts Béla szerint. Ritka erénye, hogy a nézőpont mindvégig „hungarocentrikus”. Rossz értelemben vett kozmopolitizmusra nem leltem példát ezeken a lapokon.

A trilógia harmadik részét (*Tévíúton, ügynökök az '56-os diákmozgalomban*) 2011-ben jelentette meg a l'Harmattan Kiadó. Szereplői – mint az alcím jelzi – a genfi diákmozgalomba beépült hazai ügynökök.

A témának napjainkban reneszánsza van. De ma, fél évszázad után, az embernek kedve támadna elvégezni az ellenkező irányú műveletet is. Méltatni a hazai kollégákkal egy időben Genfben érkező amerikai ügynököket.

A vietnami háborúban elesett '56-os fiatalokra gondolva talán nem lenne fölösleges a budapesti fiúkat fogadó vadnyugati propagandáról is szót ejteni. Erre természetesen nem vállalkozik ez az egyébként mindvégig izgalmas, gondolatébresztő trilógia.

*

A Hajdúböszörményi Íróklub idején Kelemen Erzsébet a vizuális költészetéről tartott vetített képversekkel illusztrált kiselőadást. Mestere és inspirálója Papp Tibor, a párizsi Magyar Műhely alapító tagja. Az ő eredményeit ismertette és illusztrálta – saját műveivel – az előadó.

A párizsiak – kis késéssel – a hatvanas évek derekán fedezték fel a nyugati avantgárdot. Eltelt újabb ötven év, mire a vizuális költészet a Hajdúság fiataljaihoz is eljutott.

A felfedezés – mondanom se kell – nem lelkesítette a hallgatóságot. Az avantgárd-mozgalmak annak idején – idestova száz éve – egy olyan történelmi pillanatban születtek, amit ma itt, a Nagyalföldön újraélni nehéz. Legfeljebb tanulni lehet belőlük. Bátorrágot, újjítókedvet, korszerű módszereket.

Az ember azt képzelem, hogy a párizsi ős, Papp Tibor is végiggondolta ezeket a tanulságokat. Vörösmarty téri asztalán vaskos regényt reklámoz a Nap Kiadó (*El innen*, Budapest, 2013). Vajon mi történik, ha egy avantgárd-író visszatáncol a hagyományos mesemondás talajára, és a fiatalság bolondságai közé száműzi a performanszokat, a fonikus költeményeket?

Egyáltalán: lehetséges-e egy ilyen száznyolcvan fokos fordulat? És ha igen, gazdagabb, színesebb (jobb) irodalom lesz az eredmény? Más szóval: milyen lesz egy ilyen, a képversekkel kihajtó képtelen szöveg?

Hát meghökkentő, ez a legkevesebb, amit el lehet róla mondani. Aki ismeri Papp Tibor párizsi munkásságát, persze elsősorban arra kíváncsi, hogy sikerül-e az írónak felhasználni egy, a maga idejében bátor kísérlet eredményeit.

Az első benyomás nem ezt mutatja. Mintha éppen ellenkezőleg, a nagy kísérlet előtti módszerekhez akarna visszatérni a szöveg. Egy olyan tradicionális, anekdotázó prózához, amivel az avantgárd több mint száz éve szakított.

Hosszú, nyakatekert mondatokon küzdött itt át magát az olvasó. „Az udvarokban álló fák a hozzájuk képest jelentéktelennek tűnő ifjúember lépéseinek a ritmusát közömbösen... méregetik a magasból.” – találjuk mindjárt az első oldalon.

„A homokos utca közepén a kerékvágás az összetartozásra alapozott élet párhuzamos pecsétje.” És így tovább.

Nehéz olvasmány az „*El innen*”. Nem könnyít rajta, hogy az elbeszélő léptenyomon lerajzolja a környezetét. Tudjuk, idegenben helyszínekről álmodik az ember. Ezek a térképek szokatlanok talán, de nem különösebben érdekesekek.

Mi más szokatlan itt? A szerelmi jelenetek visszafogottak, szemérmetesek, pedig az aktusok taglalására bőven ad lehetőséget egy hosszú, szép kamaszszerlem. „Mikorra lelkében leülepedett az ifjúság erejét és a gyermeki világgal szembeni gyengeségét példázó emlékhamu”, (a szerelmes ifjú) „asztalára könyökölve révedezett.”

De térjünk a tárgyra! Miről szól ez a félezer oldalas regény? Az ötvenes évekről, mondanánk tömören. Ki ne tudná, hogy ez a mi szóhasználatunkban mit jelent! A félelemtől: érdemes lenne megszámlálni, hányszor kerül leírásra a szó. A rettegés, a félelem. A magyar ugar sivár, nyomasztó légköréről. Arról, hogy innen el kell mennie annak, aki élni akar. Aki élni akarja az életet.

Nem célozom felsorolni az elbeszélést tarkító apró-cseprő botlásokat. Az olyan fordulatokat, mint a „kirekesztés”, csak mi, késői utódok használjuk. 1956-ról kevés szó esik ezeken a lapokon. Itt-ott tévesen. A Sztálin-szobrot például nem aznap osztogatják a Blaha Lujza téren, amikor a Rádiónál lőni kezdenek. De hát Papp hősei vidékiek.

A menekülés (az el innen!) leírása viszont pontos, hiteles. Egy kicsit hosszadalmas talán. Körülményes. De ez az egész regényre elmondható. Izgalmasabb lenne négyszáz helyett – mondjuk – kétszáz oldalon.

Párizsban a francia kiadók lektorálják – ők úgy mondják: gondozzák – a kéziratokat. Nálunk ez a szép, hasznos tevékenység a jelek szerint kiveszett.

A Hajdúsági Írótáborban Kelemen Erzsébet a vizuális költészetről szólva a mestert, Papp Tibort idézi. Hát igen: az „*El innen*” hőse meg sem állt Párizsig.

„Akit Böszörményben meg nem lopnak, Dorogon meg nem vernek, Nánáson meg nem basznak, az kimehet a világból, nem történik semmi baja!” – állapította meg a hajdúsági Csiha tanár úr lakonikusan.

Legfeljebb ír egy ilyen mamutszöveget.

*

A Vörösmarty tér kilátótorony ezekben a napokban: ablak a Kárpát-medencében születő új magyar irodalomra is. A valaha vajdasági Ex-Symposium írógárdája például mára irodalmunk egyik legerőteljesebb hajtása lett.

De itt vannak Erdély és Kárpátalja kiadói mellett a felvidékiek is. A Szlovákiai Magyar Írók Társasága antológiája (Pozsony, 2013, összeállította: Nagy Erika) negyvenkét szerzőt vonultat fel két és félszáz oldalon. Közöttük Duba Gyula, Gál Sándor, Grendel Lajos és Tőzsér Árpád mellett tucatnyi, alig ismert nevet.

A hangot Ardamica Zorán színi társulatának Mikes Kelemen stílusában megírt (T)Örökországi kalandja adja meg. A felvidéki magyar irodalomnak (Mikszáth és Grendel Lajos óta?) markáns, robusztus humora van.

Ebből ad ízelítőt Barak László rövidprózája, és az őt követő többiek. Időbe kerül, mire a messziről jött olvasó észbe kap: csikorog ez a humor, keserű ez

a nevetés. György Norbert szerint „túl sok itt az emóció. Túl sok. És kevés az irónió.” Nekünk sok ez a kevés. A Felvidék kétnyelvű írói játszanak a szavakkal. Sok mindenre megtanít a kétségbeesés.

Ne ragozzuk hát tovább, ami elmúlt!

*„Lásd, az Unió rabja vagyunk,
lassan, de biztosan éhenhalunk,
fagyaltunkban is téged nyalunk,
te legyél tehát az őrangyalunk.”* (Z. Németh István)

Szóval, csak így. Nyakig a jelenben. Röhögve, bőgve. Ezentúl, ha csak tehetem, felvidéki magyar szépirodalmat olvasok.

*

Néha – nagy ritkán – begyűrűznek a térre a kiebrudalt, feledésre ítélt száműzöttek is. A világgá futott vadnyugatiak.

A. Tóth Sándor (1904–1980) kubista-expresszionista festő személyében a modern magyar és francia művészet találkozik az 1930-as évek Párizsában. Küzdelmes életútját és művészetét most Budapesten élő fia, Tóth Gábor Sándor mutatja be (Püski, Budapest, 2000). A szerző tizenkilenc évig dolgozott ezen a hatalmas anyagon. Nélküle, az ő áldozatos munkája nélkül, A. Tóth Sándort ma sem ismerné a hálátlan haza.

A művész a gömöri Rimaszombatban született. Tizennyolc éves, amikor átszökik a trianoni határon, hogy Budapesten folytassa tanulmányait. 1929-ben kerül Párizsba, ahol a debreceni Blattner Gézával megalapítja bábszínházát, a *Théâtre Arc-en-Ciel*-t, majd – ritka kivétel! – néhány év múlva hazatér.

Idehaza működését – a monográfia szavaival – „meg nem értés kísérte”. A Nyugat írói köre ugyan részt vett egyik előadásán, de párizsi kiállításainak nem lett folytatása a szülőháza alacsony égboltja alatt.

Joan Miro, Picasso, Arp magyar társát 1996-ban, félévszázados késéssel mutatja be a New York-i Lincoln-center. Majd ez a díszes album, a fiú tisztelgése, aminek rövidített francia fordítása is megjelent (L’ Harmattan, Paris, 2001).

Most már csak az a kérdés: eljut-e a pályatársakhoz, a szakmabeliekhez A. Tóth Sándor története? Terjeszteni itt nálunk nem szokás. Vagy ez a nagy művész továbbra is ismeretlen marad?

P. S.: 2013-ban, a Magyar Napló kiadásában megjelent *Mélyebbre* című rövid-próza-kötetem borítóját A. Tóth Sándor *Hólapátoló* című festménye díszíti.